

ven, dwarrelt paus Woytila met zijn vliegtruig omlaag in Japan om gedurende enige seconden een bedroefd gezicht te trekken bij de gedenktekens ter nagedachtenis van de slachtoffers van de atoombomben op Hiroshima en Nagasaki en om vervolgens ex-god Hirohito aan zijn hart te drukken.

Mijn vader heeft de gigantische champignon van licht, die bij de explosie van de bom op Hiroshima uit de aardkorst brak, op de horizon zien staan: – hij zou ten gevolge daarvan enkele uren, dagen of weken blind zijn geweest, onder zijn linker oog ontstond een wrat zo groot als een ei.

(Voor de waarheid van die blindheid wil ik niet instaan, zo klinkt mij het gelach om zijn kampwedervaren nog in de oren, maar de lillende paarse wrat, die als een kleine replica van de grote champignon uit zijn gezicht pulde, heb ik zelf nog gezien en op een van de staatsportretten die hij in de loop van zijn leven van zichzelf liet maken is waarneembaar gebleven dat de wrat door de fotograaf is weggegetoucheerd, het ding werd in 1949 operatief verwijderd.)

Vanwege de bommen op Hiroshima en Nagasaki hebben mijn moeder, mijn zus en ik en duizenden andere uitgehongerde krijsgesvangenen drie dagen lang niet te eten en te drinken gehad, – zelfs boeboer werd niet verstrekt.

Dit hoort tot mijn kleuterherinneringen zoals het tot de kleuterherinneringen van anderen hoort dat hun op de leeftijd die ik had toen ik in dat kamp zat de amandelen werden geknipt (mijn amandelen waren toen al geknipt).

Er is nog méér dat tot de vanzelfsprekendheden van mijn kleuterjaren heeft behoord. Het is door mij gezien, het ligt opgeborgen op de vlieringen van mijn heugenen.

Toet heeft het mij onaangetast gelaten, – ik zou er pas later door worden aangeraakt.

Soms overvalt mij de paniekangst: soms ben ik terug in dat kamp: –

Ik zie de Jap een vrouw aflossen met een rotan stok, of als het niet een rotan stok is, dan is het de kolf van een geweer. Zij kantelt schreuwend over de grond en trekt een spoor van bloed dat door de rode aarde wordt opgezogen en onzichtbaar wordt.

Zij heeft een broodkorst gestolen. Zij heeft een vuurtje gemaakt om water te koken. Zij heeft niet of te laat gezien dat er een surveillerende Jap passeerde zodat zij niet of te laat voor hem heeft gebogen. Zij was te laat op het appel.

Een vrouw moet een etmaal lang naakt op het koempoeleplein in de houding blijven staan. Overdag lijkt de lucht te zullen barsten van het hittegeweld. 's Nachts staat zij uit volle borst te zingen omdat ze denkt dat ze het daarvan warm zal krijgen, zij staat in het hart van een web van zoeklichten. Vanaf de wachttorens rondom het kamp zijn dag en nacht de machinegeweren op haar gericht.

Een naakte vrouw moet op handen en knieën door de straten kruipen, ze heeft een touw om haar nek dat door de Jap, die achter haar loopt, wordt vastgehouden. Als zij uitwerpselen tegenkomt wordt zij gedwongen daar als een hond aan te ruien. De Jap slaat haar met een stok op haar rug en daar waar zij vroeger billen moer hebben gehad, maar nu niet meer heeft, zo mag er is ze. De Jap trapt haar met zijn spijkerlaars in haar kruis.

Met nog een paar andere kinderen loop en huppel ik mee, schaterend bij het zien hoe de vrouw met haar gezicht in een hoop drek wordt geduwd. Uitzinnig gonzend pakken de vijf-

gen zich samen op haar gezicht en kaalgeschoren hoofd en op de bloedende plek tussen haar benen waar de Jap haar blijft trappen.

Om dit huppelen en schateren en gretig toezien geef ik mijzelf tot op de huidige dag klappen in het gezicht, steeds als het afgrijselijke filmbeeld in mijn geheugen terugkeert, – toen wist ik niet dat het afgrijselijk was en ikzelf van de afgrijselijkheid deel uitmaakte.

Mijn 'kamp-syndroom' bestrat uit de wroeging die ik heden heb om de alles begerig in zich opnemende kleuter die ik ben geweest.

Een vrouw wordt door de Jap vol water gegoten tot haar dunne lichaam ervan uitpuilt en men het water in haar kan horen klotsen, zoals men water kan horen klotsen in een regenton. Dan begint de Jap met een stot op haar maag te slaan. Dan gaat de Jap met zijn laarzen op haar maag staan dansen. De vloeistof die haar uit al haar lichaamsopeningen ontsnapt heeft alle denkbare kleuren en komt op alle denkbare wijzen uit haar tevoorschijn: spattend, kabbelend, druppelend, als braksel, als bloed, als pap.

Bid voor ons.

Een vrouw wordt opgesloten in wat wordt genoemd 'de oven': een hondenhok van plaatijzer waarvan het dak een aambeeld is voor de mokerslagen van de zon, en tegen de gloeiend hete wanden waarvan zij niet kan leunen of zij brandt er haar huid aan en blijft er met haar huid aan vastplakken. Zij is in de enigsmogelijke ellendige lichaamshouding die zij in die oven kan aannemen omringd door kruipende en dolzinnig fladderende insecten. Zij wordt door deze diertjes gestoken en uitgezogen, en zij kan ze niet verjagen of doodslaan zonder daarbij met enig lichaamsdeel het dak of de wanden van de oven aan te raken. Zij is tot onbeweeglijkheid en duidzaamheid veroordeeld, zij wordt langzaam gaar gestoofd, als zij haar hersens er niet bij houdt wordt zij langzaam krankzinnig, zij beluistert het geneurie en gegons van de insecten, dat weldra klinkt als klokgeclui of dreunende orgels.

Een vrouw bindt men de polsen achter haar rug tegen elkaar en vervolgens wordt zij aan haar polsen aan een galg gehangen, zodat haar armen ondersteboven achterstevoren binnensrebuiten of nog anders uit hun kommen worden getrokken. Zij bungelt in een vreemde krul boven de grond, draaiend om haar lengteas, men laat haar leegdruppelen en uitdrogen in de gloeiende zon: – de zon is het wreedste marteltuig dat de Jappen ter beschikking staat, de zon is het symbool van de Japane natie. Als zij het bewustzijn verliest, krijgt ze een pak slaag tot ze weer bij haar positieven is, want zij moet haar vernederende pijniging volledig bij bewustzijn ondergaan. Wie langs komt is verplicht, naar haar te kijken. Ik kom vaak langs.

Ook mijn moeder hebben ze afgeranseld, kaalgeschoren en een etmaal op het koempoelplein laten staan. Het is door mij gezien.

Wie weet wat haar is overkomen dat niet door mij is gezien.

In ons huis in het kamp ga ik de voorkamer in, waar Nettie Stenvert woont. Op een tafel die daar staat ligt de moeder van Nettie Stenvert zonder kleren aan op haar rug, met haar benen omhoog en uitelkaar. Tussen haar benen staat een Jap die zijn broek heeft laten zakken, zodat ik het uitschreuw van het lachen want dit is werkelijk het allergekste dat ik ooit heb gezien, al zal ik het gaande mijn kamptijd nog een paar keer in verschillende varianten zien, maar dan zonder erom telachen: – met schokbewegingen van zijn onderlichaam staat de Jap tegen de tafel op te rijden, bij iedere schok verplaatst de tafel zich een centimeter voorwaarts, waarbij de tafelpoten krijsend over de stenen vloer gaan. De Jap houdt zijn ene hand op de mond en zijn andere hand om de keel van mevrouw Stenvert gedrukt, maar moet deze greep op haar prijsgeven om mij een dreun op mijn gezicht te verkopen waarvan mij de hoed van het hoofd vliegt en ik de eerste bloedneus in mijn leven krijg. Op het ogenblik dat mevrouw Stenvert loeiend begint te huilen, zie ik, alles in kleur, dat de Jap iets, dat als een lange harde knuppel uit zijn behaarde buik naar voren steekt, uit een ga-

Het is mijn beurt om te schieten, haha, geef hier dat ding, ik zeg: 'Dat ik dat wijfje eens trakteer op het moordend stuifmeel uit mijn spuit.'

Ik ben in dat stadion van dronkenschap dat ik nog op een schallende wijze luidruchtig ben en de geestigheden als bellen moerassas aan mij ontsijgen. (Het volgende stadion is dat van de theatrale droefheid. Het daarop volgende stadion is het gewenste: de geest verlaat mijn venige hersens.)

Ik schiet achteloos, vanuit mijn lies, alsof de karabijn een revolver is, –

dan word ik toegejuicht, de mannen slaan op mijn schouders, de meisjes drukken kussen op mijn gezicht: wat een onvergetelijk feest, ik hier Daanjé de grote neuker, ik heb durzend punten.

Maar op het ogenblik dat de kogel met een plofje de vuurmond verlaat en bijna gelijktijdig met tienvoudig versterkt geluid in de schietschijf knalt, herinner ik mij, ooit, eerder, elders, ergens in mijn leven een naakte vrouw in scherp schijnwerperlicht te hebben zien staan, terwijl zowel die vrouw als ik wisten dat in het haar omringende donker vuurwapens op haar waren gericht.

Tingeling! Dreunende orgels.

Ik weet, dat: als ik sterf, en het waar is dat men in zijn sterfuur zijn leven in filmflitsen aan zich voorbij ziet gaan, bij *dit* moment de film even zal worden stilgezet.

Alsof ik zelf door een kogel ben getroffen, ontploft er iets in mij dat jaren- en jarenlang op ontploffen heeft liggen wachten.

Mede onder invloed van de drank, natuurlijk, laat ik mij niet 'gevoelig' voordoen, of sentimenteler dan ik ben, sta ik op-eens te janken als een gek, – er zakt een waas van bezonken rood voor mijn ogen.

Oidipoes schreit, – aan zijn voeten woekeren de korsten eelt die lijken op hoornen schoenen.

Mijn moeder zwaait naar mij met een zakdoek, met een handdoek, met een beddenlaken, – ze verdwijnt. Mijn moeder heeft

een gebloemde doek om haar kaalgeschoren hoofd, zij heeft tussen haar voorhoofd en de doek een losse haarkrul gestoken, die moet suggereren dat ze niet is kaalgeschoren, – ze verdwijnt. Mijn moeder draagt een grijze hoed en voor haar gezicht hangt een vitrage van spinrag, zodat ik niet kan zien of ze een bril draagt, of niet, – ze verdwijnt. Mijn moeder heeft geen borsten, mijn moeder is een 'mensachtig' wezen, zij staat in de regen, ik kijk naar het vlokkerig, weldra druipend haar op haar onderbuis waarin de regendruppels als doorzichtige kralen blijven hangen, – ze verdwijnt. Mijn moeder ligt op haar rug en perst uit het gat tussen haar gespreide dijen een straatlanker tevoorschijn, dat is mijn hoofd, laat ons bidden, al dat bloed! – nooit meer kan mijn hoofd door datzelfde gat weer terug naar binnen. Mijn moeder lacht zoals zij lachen kan en zwaait naar mij, al die jaren, mijn leven lang, ketemoclagli – ze verdwijnt,

mijn moeder en ik raken voorgoed verkeerd verbonden.

Het traliewerk tussen mij en het verraderlijke vrouwen-
dom.

Ik schiet achteloos. Vanuit mijn lies.

Deze filmflitsen die mijn moeder heeft gezien toen zij sterft, zal ook ik zien als ik sterf, – het zijn flitsen van dezelfde momenten in haar leven en in het mijne.

Ik behoort tot het soort mensen dat niet 'gelukkig' kan zijn: ziek van alijdurende onrust, ziek van alijdurende angst, het liefst versuft door pillen, het liefst stomdronken, het liefst slapend, het liefst afwezig.

Nu mijn moeder dan toch nog is dood gegaan, is het of er *op-*
eens deuren in mij openklappen die tot hier gesloten waren geweest en of ik deur na deur moet door gaan om terug te keren naar een of ander begin in de mist van mijn bestaan, – maar ik wil niet door al die deuren terug naar het verleden.

Ontneem mij mijn herinneringen, het vuur in ermee, net als mijn moeder.

(Liza lachend. Liza starend aan het raam. Liza naakt. Liza in een optocht.)

Haar gouden ogen. Haar honingkleurige haar.)

Het paste mij niet, die Liza na al die jaren te hebben teruggezien, – ik dezelfde van jaren tevoren en gelijktijd *niërde* zelfde, zoals ook Liza dezelfde Liza was van jaren tevoren en gelijktijd *niet*. Het paste mij niet, min of meer verliefd te zijn en gelijktijd min of meer in de rouw. Voornamelijk hield het mij van het werk dat ik bezig was te schrijven, – ik was verdiept in de zelfmoordcasus Jacob Hiegentlich.

Ik ging mij te buiten aan 'Seresta Forte': om mij uit mijzelf weg te houden, om niet te hoeven denken, om niet te worden besprongen door angst, om niet te blijven worden vergezeld door angst, – zo blijft men binnen de grauwe doolhof.

Dat ik soms, die dagen tussen de dood en de crematie van mijn moeder, bij de telefoon ging zitten, mijn hand al uitgestoken naar de hoorn om deze op te nemen zodra het toestel zou gaan rinkelen: – ik *verwachtte* dat het zou gaan rinkelen, zo sterk waren mijn wil en mijn verlangen dat dit zou gebeuren. Dat mijn moeder mij zou bellen, maar dat zij sprak met de stem van Liza. 'Ik houd van je. Kom je naar me toe?'

's Nachts, in de stilte, die vol was van het ademen van mijn vrouw en het ademen van mijn dochtertje, schoof ik, zonder enig geluid, zelfs zonder het geluid van mijn eigen ademen, het echtelijk bed uit, om door het huis te sluipen, luisterend, aangezogen door het telefoontoestel –

(In mijn droom had ik bij de kist gestaan waarin mijn moeder lag opgebard in haar jurk met blauwe, lila en beige tinten, 'mooier' dan ze was geweest toen ze nog leefde, en schijnbaar 'jonger' dan ze was toen ze stierf. Ik boog mij over de glazen plaat waar zij onder lag, – ik zag dat mijn adem er tussen mijn gezicht en het hare een mistplek op veroorzaakte. Toen ik de condens met een ruitenwissersbeweging van het glas had weggevaagd, zag ik dat in de kist niet mijn moeder lag, maar Liza, en toen weer niet Liza, maar de pop met pijpenkrullen van Nettie Stenvert waarvan de ogen waren gesloten. Opeens schoten er naar alle richtingen barsten door het glas, die zich naar alle richtingen vertakten en waarvan ook de vertakkingen zich vertakten, tot er een ingewikkeld en ondoorzichtig netwerk van scheuren en scheurtjes was ontstaan, waar ik, met mijn volle gewicht op de glasplaat leunend, doorheen viel in een explosie van glaserinkel. Terwijl ik de bodemloos blijvende doodkist intuïmelde en door een niet eindigende zwartrode ruimte begon te vallen, waarbij ik mijzelf kleiner en kleiner zag worden, tot ik ten slotte kleiner was dan een vlieg, kwam ik tot een in golven uit mij wegsplattende zaadontlading waarvan ik wakker werd, mij generend als een betrapte puber en met pijn in mijn lichaam van wroeging.)

Ik draaide het telefoonnummer van mijn moeder, – maar uit de verre stilte klonk een andere stem dan ik als die van mijn moeder herkende: 'Hallo?' ... (Geef mij toch het juiste inzicht, geef mij toch rust.) 'Wat zegt u? Hallo? Met wie spreek ik? Weet u wel hoe laat in de nacht of het is?'

Hoe laat in de nacht of het is.

Ik had aan mijn moeder willen vragen of men haar in die kist nu wel of niet een rozenkrans in haar handen had gegeven, want dit had ik in mijn droom niet gezien.

Of ik draaide het telefoonnummer van Liza, om haar alleen haar naam te horen zeggen, liefst een beetje zuchtend, en haar te horen ademen, – bij het horen waarvan mijn hoofd zich vulde met waaien. Zo hartstochtelijk stond ik naar haar te verlangen, en zo hevig gingen mijn gedachten naar haar uit, dat het

wel móest of zij, honderden kilometers verderop, werd dit op een of andere wijze gewaar (: met wat zij bezig was te doen hield zij opeens op, met een rukje hief zij haar hoofd op en strak haar hand naar het telefoon toestel uit alsof zij verwachtte dat het zou gaan rinkelen, zij had het gevoel alsof iemand tegen haar aan blicte, zij voelde dat door haar ragdunne nachtgewaad heen aan het zachte haar in haar oksel). Het móést dat zij wist dat ik het was die haar had opgebeld, om mijzelf te troosten met de klank van haar stem en daarna, zonder mij te hebben bekend gemaakt of iets anders te hebben gezegd, de verbinding weer te verbreken (en: in de stilte die nu weer neerzeeg in haar kamer bleef zij enige tijd scherp luisteren, want het leek haar alsof een van de klokken in de winkel onder haar vloer langzamer en ook harder was beginnen te tikken).

Liza, Liza.

Ik kreeg geen adem meer van onrust.

Soms beefden mijn handen zo erg, dat ik er niet in slaagde mijn vinger in een gaatje van de kiesschijf te steken, of mijn vinger in het gaatje te houden bij het rondraaien van de schijf.

Wil voor mij iets spelen op het instrument dat kristalachtige klanken voortbrengt, als van glasscherfjes die op glasscherfjes vallen, wat klinkt als belletjesgerinkel, zodat ik misschien tot bedaren kom.

Of ook wel, midden op de dag of midden in de nacht, zette ik de televisie aan, op het scherm waarvan, op alle kanalen, niets anders was te zien dan dezelfde mist die aan de buitenkant van mijn huis tegen de ramen zat geplakt, en bij het oplichten waarvan een 'kosmisch ruisen' klonk.

Ik hoopte in de mist op het scherm een gezicht te zullen zien verschijnen, hoe vaag ook maar, hoe kortstondig ook maar, dat mij vanuit de peilloze verte zou aankijken en dat, al stonden de ogen droef, toch naar mij zou glimlachen.

Wiens gezicht?

Dat van mijn moeder, - maar ik slaagde er niet eens in, mij haar oude gezicht te herinneren, en ook slaagde ik er niet in, mij het hoofd van mijn moeder voor te stellen zonder dat het

op het bloeiende lichaam van Liza stond: het lichaam van Liza was vol borsten, Liza moest wreed worden gemarteld, Liza moest poetje na poetje en vleugeltje na vleugeltje uit het lichaam worden gescheurd terwijl zij gedurende deze marteling volledig bij bewustzijn bleef.

Niet kwam uit het kosmisch ruisen in de televisiekast een stem tot mij, sprekende slechts één woord om mijn ziel gezond te maken.

Dat nu, dacht ik, de postbode mij een brief van Liza zou komen brengen, bezegeld met een afdruk van haar lippen, waar ze op het papier een kus had gedrukt, en waarin zij mij weer, zoals jaren geleden, zou noemen haar hartje, haar hondje, haar suikeren beest, haar boze wolf en dat soort dingen.

De postbode kwam mij het lichtgrijs omrande doodsbericht brengen, gefrankeerd met een matrode postzegel van vijfenvijftig cent:

'Tot onze droefheid is heden geheel onverwacht van ons heengegaan, onze lieve moeder, schoonmoeder en oma Henriette Maria Elisabeth van Maaren weduwe van Jacques Theodorus Maria Brouwers op de leeftijd van 72 jaar.'

Zij was mijn moeder, en evenveel was zij mijn moeder niet: - mijn naam kwam niet op de doodsbrief voor.

Het stadje***, waar Liza en ik, die nacht, jaren geleden, hand in hand doorheen zwalkten, op weg naar haar bed boven de klokkewinkel, was versierd op zo'n manier dat ik er kwakend als een kikker op reageerde om ermee tot uitdrukking te brengen dat ik zou willen koken van weerzin:

Boven de straten, in de lengterichting ervan, was een gouden koord gespannen waaraan, om de zoveel passen, een een kraal voorstellende bol was geregen, – dit 'Kralensnoer' was straat in straat uit door het hele centrum van het stadje gespannen en stelde, zei Liza, een rozenkrans voor. Kwak!

Twee dagen later, een zondag, trok er, getrouw aan een traditie van eeuwen, een Maria-optocht door die straten, de route volgend van die bollen, onder iedere waarvan een weesgegroet werd aangegeven. Prelaten, pastoors, nonnen, paters, misdienaars en bruiden. Praalwagens, vaandels, kaarsen, palmtakken, bellefjes en fanfares, wierookvaten, baldakijnen. Bijbelse en historische groepen. De gouden monstrans, bevattende 'Ons Heer'. Het eeuwenoude mirakuleuze eikenhouten Mariabeeld, behangen met zijde, kant en hermelijn. Op sommige straathoeken en pleinen hield de processie even halbij een van de rustaltaren, ingebouwd in zoetelijk beschilderde kartonnen decoraties die de plaatsen uit het leven van de moeder van Christus voorstelden: het huis van nicht Elisabeth, de stal van Bethlehem, de timmerwinkel van Nazareth, de tempel, de Calvarieberg... Voor veel ramen en in alle etalages in de binnenstad stond een mariabeeld, de straten waren belegd met lopers en tapijten, alles wat daartoe kon dienen hing als vlag of drape-

rie boven de straten of tegen de puilen, iedere straat had zijn eigen erepoort of triomfboog.

Ook Liza liep in deze optocht mee, – in een tuttig mantelpak, een tuttige hoed op haar hoofd, en met een tuttig tasje aan haar arm, rozenkrans in haar hand. Schooijuffrouw. Zij liep devoot naast haar klas van keurig uitgedoste tien-, elfjarige jongetjes, alle een rozenkrans in de hand. Spiegel van gerechtigheid, Zetel van wijsheid, Oorzaak van blijdschap, Ark van het Verbond...

Anderhalf uur tevoren was zij nog het vrolijke darrele schaapje geweest en ik de boze wolf. Zich op haar ellebogen en knieën over het hoogpolige vloerkleed voortbewegend was zij onschuldig aan het grazen, hap hap, mèèh mèèh, toen het verschrikkelijke ondiep tevoorschijn sprong, zijn tanden in haar nek en zijn nagels in haar flanken sloeg, en wreedaardig in haar binnendrong waar zij al verwachtte dat dit zou gebeuren, zij was daar vochtig en zacht, zij onderging het met haar gezicht in haar handen. Deur van de hemel, Morgenster, Heil van de zieken, Toevlucht van de zondaars, Troosteres van de bedroefden... Bid voor ons.

Van bidden word je rustig.

Ik stond, nog altijd ongekleed na het spel van het schaapje en de wolf, achter de vitrage aan het raam van Liza's optrek, dat uitkeek op een groot plein, langs de gevels aan de overzijde waarvan de processie in het witte middaglicht voorbij trok. Mijn ogen waren ingezoomd op Liza.

Precies daar waar wij het vantevoren hadden afgesproken, hief zij zogenamd met een wuifje haar hand op waarmee ze vervolgens iets aan haar hoed schikte, kijkend naar het raam van haar appartement, waar zij wist dat ik achter het glasordijn stond, ten teken dat zij aan mij dacht, – maar toen zij dat deed *voelde* ik al niets meer voor haar, zoals ik haar met haar jongetjeskaravaan geruime tijd van kraal naar kraal had zien schuiven en haar daarna midden op het plein de maat zag staan zwaaien, terwijl haar jongetjes een lied zongen: Mahariëta, mijn moehoeder, u wijd ik mij toe...

Met de wijsvinger van mijn rechterhand krullletjes draaiend in het haar op mijn onderbuik, stond ik te denken: dat die Liza straf moest, – zij moest, daar op dat plein, terwijl haar leerlingetjes toekeken, worden kaalgeschoren en van haar schijnheilige katholieke kleertjes worden ontdaan, zij moest, door mij, tussen haar benen worden getrap en met een zweep van rozenkransen worden gegeseld. Ik droeg daarbij mijn bloedrode klikkermasker, – alles wat ik zelf moest worden nagesynchroniseerd. Haar kernen en haar geschreeuw om etbarmen werden overstemd door het geschater van de jongetjes uit haar klas.

Gelijkertijd was ik een van die jongetjes uit Liza's klas: – misschien had ik van juffrouw Liza leren lezen en ook van haar geleerd het weesgegroet op te zeggen. Ik zou wel, broembroem, met gespreide armen naar haar toe willen vliegen om in haar te kruipen en helemaal in haar te verdwijnen, van angst, uit liefde, zodat ik nooit van haar wegzou hoeven, afscheid nemend, zwaaiend, heldhaftig lachend hoewel mijn kop vol was van donderend neerstortend water.

De hele wereld was vol moeders, maar waar was de mijne? Er begon, over de binnenkant van het raam, een vlieg door de processie te lopen, – en alsof ik opeens een nog ander jongetje was, jonger, kleiner, dat ogenblikkelijk wist wat hem te doen stond, zeer behendig in het verschalken van klein vliegend en kruipend gedierde, zette ik met mijn ene hand de vlieg klein door de vitrage over hem heen tegen het glas te drukken, terwijl ik hem gelijkertijd met de duim van mijn andere hand verpletterde.

‘Tèrst!’ – zei ik.

In de vitrage bleef een zwartrode vlek achter, die zich spiegelde in het raam. Door mijn gezicht voor de vlek te brengen en vervolgens mijn ooglenzen op een bepaalde manier in te stellen, zag ik beneden mij in de verre de rug van Liza alsof deze met een bloedplakkaat was overdekt. Het móést dat zij voelde dat ik naar haar keek, naar haar rug, haar achterwerk, haar knieholten, haar knuilen, – misschien voelde zij zelfs hetzelfde als ik:

op het moment dat ik de vlieg door de mazen van de vitrage drukte, schoot er een korte zoerwlijvende pijn door het huidgebied tussen mijn scrotum en anus, alsof ik op die plaats een stoot van een met fluweel beklede bajonet kreeg.

Geef mij toch het juiste inzicht, geef mij toch rust.

Ik begon mijzelf klappen in het gezicht te geven, ik nam mij datgene voor te doen wat ik na Liza's thuiskomst ook ten uitvoer heb gebracht:

zij moest zich door mij met zachte vingers laten ontkleden, en dan moest zij zich uitstrekken op het bed, op haar buik, en zich ontspannen en sluimeren, –

ik heb de vliegen van haar weggehouden en teder en aandachtig haar rug, haar billen en haar benen gestreeld, gemasseerd en gekust, heel lang, nadat ik haar met doekjes, water en odeur had verfrist. Het mij vertederende plekje huid tussen haar vagina en anus. Dat plekje huid pleegt in te scheuren of te worden ingeknipt als de kop van het kind zich een uitweg uit het lichaam van de moeder forceert. De aldus ontstrane scheur wordt door de arts weer dichtgenaaid, hij hanteert daarbij een halfronde naald.

Uit wroeging voor mijn gevoelloosheid heb ik Liza gestreeld, en ik heb niet gezegd dat ik vond dat zij eigenlijk zo wreed en achteloos als mogelijk was door mij op haar eigen eettafel of keukenaanrecht zou moeten worden verkracht.

Dit alles zou ik mij jaren later scherp herinneren, na het eerst volledig te zijn vergeten. Over dit alles zou ik mij jaren later verbazen en schamen. Ik was als de wind, een ogenblik die Liza aanrakend en speels haar rokken optillend, en daarna mij weer 'op weg' begevend, op zoek.

(Waarom draag je nou eigenlijk zo'n bellefje aan je been?)

Om niet te verdwalen. Als ik in de doolhof ben zoekgeraakt kunnen andere mensen, bij voorbeeld jij, aan dat bellefje horen waar ik ben.)

Heb ik intussen gevonden wat ik zoek?

Angstdroom:

Ik ben in bed met Liza. Haar honingkleurige haar hangt als een gordijn voor haar gezicht en het water stroomt van haar lichaam terwijl zij bezig is mij te berijden. Lachend roept zij reeksen aanroepingen uit de litanie van de heilige maagd. Ik lig glimlachend en lui op mijn rug, handen achter mijn hoofd: – ik laat haar begaan, zij doet maar, zij mag, wij zijn alle twee weer halfdronken, ik kijk naar haar borsten, ik kijk naar de zilveren druppels in het haar op haar buik. Als ze klaar is tilt ze zichzelf van mijn lichaamsdeel waar zij zichzelf op had vastgespietst, en zal nu, knielend tussen mijn benen, er toe overgaan dat lichaamsdeel te verwennen met haar mond, met haar tong, met haar handen, met strelingen van haar zachte haar, met zoete praatjes, met zachtbezwerend neurien, met ach –

Maar opeens draagt zij een hoed en het haar voor haar gezicht is een voile, die zij met beide handen op de rand van de hoed legt. Het gezicht dat achter de voile vandaan komt is niet dat van Liza, het is wit als van de dood zelf en die dood is een oude vrouw wie het haar als spinrag, dat in pijpenkrullen is gedraaid, tegen de schedel zit geplakt, – zij heeft geen borsten.

Als deze dode vrouw, die mij op weerzinwekkende wijze vriendelijk, om niet te zeggen moederlijk, toelacht, haar zwarte tong naar mijn geslacht brengt, blijkt mijn hele lichaam uit eelt te bestaan: het is met een pantser van hoornachtige knobbels en woekergroeijsels bekleed, ik ben zonder gevoel, ik ben ontilbaar zwaar.

Achter mijn ogen is het wapperen van klamboes en andere gaasachtige lappen stof die vol bloedvlekken zitten.

Stap–stap–stap, zie mij daar stappen door de mist.

Dan droom ik dat ik wakker word: – ik ben in een andere kamer dan die van Liza, over alle meubelstukken hangen lakens. Een stem, toebehorend aan een persoon die ik niet zie, en die klinkt alsof ik hem gonzend door een telefoonhoorn verneem, vraagt mij omtrent ieder meubelstuk of ik er belangstelling voor heb: ‘wil je deze bank?’, ‘wil je dit vloerkleed?’, ‘wil je dit televisietoestel?’, ‘wil je het portret dat op het televisietoestel staat?’

Ik begin te huilen zoals ik in jaren niet heb gehuild, – de tranen ontsnappen mij uit verschillende openingen van mijn lichaam en op verschillende wijzen: spuitend, spatrend, kabbelend, druppelend. De eelruitwassen op mijn gezicht worden zacht, en daarna vloeibaar en beginnen van mij af te druipen.

Ik ben in een doolhof die bestaat uit toneeldecors, de zetsstukken wankelen, in alles om mij heen ontstaan webvormige scheuren, bij voorbeeld in de spiegel of de spiegelruit waar ik opeens voor sta en die mijn gestalte maar niet mijn gezicht weergeeft: in mijn schaamhaar hangt het lijkje van een vlieg. Mijn handen beven zo erg dat ik er niet in slaag om er wat dan ook mee vast te pakken of vast te houden, – toch probeer ik mijn verstijfde vereelde geslacht in mijn vuist in tweeën te knakken of van mijn lichaam af te breken.

Ik zie mezelf minutenlang in de bossen aan een waterstraan. De klokken tikken, de klokken tikken. In het binnenste van mijn hoofd worden filmfragmenten vertoond.

Zoals in de tuin, nadat de wind voortbij is, nog geruime tijd alles in beweging blijft dat door de wind is aangetrakt, zo zou datgene wat ik in het Tjideng-kamp heb gezien nog drie à vier decennien in mij in beweging blijven om pas door dezen tot rust te worden gebracht: wat ik heb geschreven hoeft niet langer door mij te worden onthouden, het mag nu beweging veroorzaken in de bewussheden en onbewussheden van anderen.

'Niets bestraat dat niet iets anders aanraakt.'

Van dat Tjideng-kamp herinner ik mij vooral:

de 'koempoelans' of appels, die meerdere malen daags werden gehouden, op een plein in de schroeiende zon, en waarop iedereen die in het kamp verbleef diende aan te treden, hetzij zuigeling, hetzij oude van dagen, hetzij gezond, voor zover er nog iemand gezond was, hetzij op sterven na dood.

Alle vrouwen en kinderen stonden in blokken aangetreden om door de Jap te worden geteld, en nog eens te worden geteld, en nog eens te worden geteld, maar altijd was er wel iets waardoor het aantal gevangenen niet bleek te kloppen met de gegevens daaromtrent in de administratie van de kampleiding, zodat deze koempoelans vele uren in beslag konden nemen.

Op in het Japans geschreeuwde bevelen moest er beweging-loos in de houding worden gestaan, moest er worden gebogen, moest er in gebogen houding worden blijven gestaan, moest er worden geknield, moest er worden 'gekikkerd', moest er in koor worden geroepen (in het Japans): Lang leve de keizer!

De Jap kwam vóórlangs, of hij kwam achterlangs, of hij

kwam tussen de rijen door, schrik en angst veroorzakend waar hij opdoemde.

'De Jap', dit begrip stond voor: kleine, gedrongen, vaak paffertig volgewreten kereltjes in pullende uniformen, met koppen als van een Japanse hond of een Japanse aap, maar nog het meest als van een Japanse kikker, waarin de felle oogjes, die door de natuur in een alijdurende loer- of gluurstand waren gezet, eenieder doorschouwden tot in het merg. 'De Jap': altijd de bajonet op zijn geweer, altijd dat wapen in aanslag, altijd de zon in het straal van die bajonet, zo verblindend dat het mij leek of ik de lichtspatten in dat straal behalve dat ik ze zag ook kon horen: die bajonetten *schetterden*. Dikwijls was 'de Jap' straalbezopen en liep hij op wankel dikke beenjes met een sabel in het rond te zwaaien, of had hij een pistool in zijn hand waaruit hij nu en dan, op de maat van een onverstaanbaar lied uit zijn vaderland dat hij lalde, een schot in de lucht afvuurde. In het Tjideng-kamp liep ook een geestelijk gestoorde Jap rond, die was gewapend met een rotan stok waarmee hij iedereen die hij tegenkwam een klap gaf, waarbij die stok eerst een zoevend geluid in de lucht maakte wat leek te klinken als een zucht voordat hij op een rug of hoofd neerkwam, — deze Jap, erbarm u onzer, liep altijd te grommen als een gepijnigd of getergd dier. (Ik kon die Jap goed nadoen, zowel zijn gegrom alsook de manier waarop hij zich voortbewoog met korte snelle pasjes, de stok in zijn oksel geklemd. Ook het geluid dat zijn slagwapen maakte als het de lucht doorsneed voordat het een lichaam trof kon ik goed nadoen. Om mijn imitatie zo naturalistisch mogelijk te maken keek ik er scheel bij en soms raakte ik er met de punt van mijn tong de punt van mijn neus bij aan. Zo hebben we daar toch nog heel wat afgelachen.)

Als er tijdens de koempoelans niets was bevolen, moest er op het plein absolute stilte heersen, waarin alleen het gestamp van de soldatenlarzen mocht worden gehoord. Van het kleine kind dat begon te huilen kreeg de moeder een pak rammel, wie bewoog kreeg een pak rammel, wie een insect van zijn wang

sloeg kreeg een pak rammel. Men viel flauw, men zakte van uitputting in elkaar, men klapte om een andere reden tegen de grond, – in al deze gevallen werd men door de Jap weer overeind getrapt of gerammeld, tenzij men dood was. Men begon van angst te braken, of van angst of uit nood begon men straan-de te wateren of anderszins zijn lichaamsoverrolligheden te lozen, alles wat het lichaam verliet was vloeibaar, dun, geel, of lichtgroen, of lichtrood, – wie aldus stond te klateren kreeg een pak rammel. Tot de vanzelfsprekendheden van mijn kleuterjaren behoorde het besef dat vrouwen pakken rammel moesten krijgen of op andere manieren moesten worden gefolterd of gestraft. Ik was, na het kamp, een grijsvolwassen bijna zesjarige jongetje, ‘verwilderd’, ‘immoreel’, gespeend van ‘gevoel’. Ik ben pas later nagesynchroniseerd.

Ik heb daar, toen, nooit een pak rammel gehad. Ik ging flink in de houding staan zodra het bevel ‘Kiotske!’ klonk, borst vooruit, schouderaars naar achteren. Op het bevel ‘Kirei!’ maakte ik een diepe buiging. Bij ‘Naure!’ ging ik weer rechtop staan. Ik stond onder mijn wijde hoed, – de schaduw die ik van mijzelf zag bestond uit het ovaal van de hoed, al naar gelang van de stand van de zon voorzien van beenstompjes, soms ook voorzien van vleugels als ik mijn armen uitstak: de hoed overhuifde mij zoals in mijn latere leven ik mij voelde overhuifd door het dak van mijn auto, hierheen op weg, daarheen op weg, als of het dak van mijn auto nog altijd diezelfde hoed uit mijn kleuterjaren was.

Als dat plein nog bestaat, en als het nog van hetzelfde asfalt is voorzien, staan in dat asfalt misschien nog afdrukken van mijn voetzolen en tenen: vaak genoeg was het zo heet dat het asfalt begon te smelten en mijn blote voeten er vaag verzonken reliëfstempels in achterlieten, – zo kon ik mijzelf bewijzen dat ik niet uitsluitend uit schaduw bestond. Nog altijd zijn mijn voetzolen eeltig en gevoelloos.

‘Indische kampkinderen’, nu de veertig gepasseerd, zijn te herkennen aan hun voetzolen, zoals Nederlandse kinderen, verwerkt en geboren in de hongervinter, nu de veertig dichtge-

naderd, nog altijd zijn te herkennen aan hun niet te breidelen vrazucht.

Voor mijn grootmoeder waren deze koempoelans het ergst. Zij kon, ten slotte lijdend aan alle ziekten en gebreken die in het kamp maar voorkwamen, niet meer lopen of staan, – zij moest naar de appelplaats worden gedragen en daarna moest zij op dezelfde manier naar haar plaatsje in de aanrecht worden terugggebracht. Mijn moeder heeft een pooslang haar moeder op haar rug meegezeuld, – daarna ontwierp mijn moeder een voertuig, dat al spoedig ‘de geitenwagen’ werd genoemd, later verkort tot ‘de geit’.

Zij had op een of andere manier beslag weten te leggen op een strijklank en zij was op een of andere manier in bezit geraakt van een paar rolschaatsen.

Hoe kwam men in het kamp aan bezittingen? Door andere bezittingen, bij voorkleur voedsel, daarregen te ruilen: een bus-rehouder voor een handje suiker, een sjaal voor een naald, een tas voor een strijklank.

Aan de voor- en de achterzijde van de strijklank wist mijn moeder een rolschaats te bevestigen, zodat het ding op wieltyes kwam te staan, – mijn grootmoeder werd, met een doek over haar gezicht tegen de zon, de vliegen en de schaamte, languit op de strijklank gelegd, ter weerszijden moesten mijn zus en ik het rijdende ding vasthouden om het tegen omkantelen te behoeden, en mijn moeder trok het aan een touw als een geit vooruit.

Lachen!

Van die tochten is mij bijgebleven dat mijn grootmoeder, om ‘de moed erin te houden’, vreemde grappen lag te maken, die vaak met ‘taal’ te maken hadden, en die mij in verwarring brachten en eigenlijk tot op de huidige dag zijn blijven intrigeren. Ze zei dingen als: ‘Daar heb je Kee met haar... kadetje’. Of: ‘Ik ben Jan Kwant, ik zet mijn stok tegen de... muur’. Of ze vroeg: ‘Is het een feit dat een geit van achteren... bijt?’

Lachen!

Tot op de huidige dag onthouden en hier uiteindelijk dan maar neergeschreven met de bedoeling om te laten staan en niet straks weer onleesbaar te maken, – in afwachting van het tijdstip waarop misschien de ontraadseling van alle dingen plaatsvindt.

Tijdens de koempoelans ondersteunden wij de grootmoeder aan alle kanten om haar staande te houden. Ik weet nog dat ze op mij leunde en dat het was of ze niet op mij leunde. Zij is staande gebleven tot het alleruiterste, maar dat was dan ook het alleruiterste.

Zij hield ons voor, om in ogenblikken van grote wanhoop aan 'iets anders' te denken, het deed er niet toe waaraan, want waar wij ook aan zouden denken was minder verschrompelijk dan de dingen die wij zagen, – 'alsof je een apparaat aanzet en je dan tafereelen ziet die je graag wilt zien'.

Tien jaar later zou men dit televisie noemen.

Van 'wanhoop' had ik toen nog geen besef, en ook later ben ik er nooit in geslaagd om aan 'iets anders' te denken dan aan datgene wat ik zag en meemaakte: ik heb geen fantasie.

Denk ik nu terug aan die kampjaren, zoals ik ze hoe dan ook heb meegenakt, mijn eerste associatie bestaat uit het beeld en het bijpassende flappergeluid van vlaggen. Daar waar in het kamp om de zoveel meter een wachttorens stond waarin de Jap met verrekijker en machinegeweer van bovenaf toezicht stond te houden, wapperde een vlag. In mijn herinnering is het kamp door wel honderd vlaggen omgeven. Die vlaggen waren wit en vertoonden, geheel door het wit omgeven, een rode bol: het symbool van de zon, het symbool van de zonsopgang. Grafisch gezien is de Japanse vlag de mooiste van alle nationale vlaggen (dat vond ik toen al), – maar mij werd voorgehouden dat ik er niet de Japanse vlag in moest zien maar, steeds als ik die vlag zag, moest 'doen alsof' het de Nederlandse driekleur was: rood-wit-blauw.

'Maar ik zie geen blauw.'

'De lucht waar die vlag in wappert is blauw.'

'Doen alsof iets niet is wat het is, maar 'iets anders', – misschien zijn mensen die dat kunnen 'gelukkig', rustig en zonder angst.

Zwaar te verwerven een plaats in het licht, – eenmaal verworven is het gedooft.

Ik denk dat ik een slechte schrijver zou zijn als ik 'gelukkig' was: gelukkige schrijvers hebben niets te vertellen.

Waarom zou ik aan 'iets anders' hebben moeten denken, of zou ik hebben moeten 'doen alsof' ik niet zag wat er gaande was, toen tijdens een van de koempoelans datgene gebeurde wat voor mijn grootmoeder het alleruiterste zou zijn:

die keer verscheen de kampcommandant op het appèl, de heer Keniji Sone persoonlijk, hij zat op een paard. Het was niet de eerste keer dat ik hem zag, wel was het de eerste keer dat ik een paard zag. Sone was getooid met strerren en borsplakketen waarin de zon zich spiegelde, hij droeg een zwaard opzij, losjes wiegend met zijn bovenlichaam zweefde hij in de van het asfalt opstijgende hittedampen voorbij, zo herinner ik het mij, hij zal toen ongeveer zo oud zijn geweest als ik nu ben, hij zal mij wel niet hebben gezien.

Pas op, er is in de menigte altijd iemand die zich jou herinnert, misschien is die kleuter daar de schrijver die bijna veertig jaar later te boek stelt jou tegen de wolken te hebben zien langswiegen, besprenkeld met zonlichtspetters, de zoon van de zoon die als misdadiger ter dood zou worden gebracht, de plaatsbekleder van godzelf, door de paus vredelievend op de wangen gekust: pax tibi.

Als Sone verscheen, was er buiten het kamp iets verschrikkelijks gebeurd waarvoor de kampbewoners moesten worden gestraft: de Japanse vloot had verliezen geleden, een deel van het Japanse leger was verslagen, in Europa was de opmars door de geallieerden begonnen, de Amerikanen hadden met een nieuwsoortige bom een Japanse stad van de wereld af geblazen.

Recht op in het zadel gezeten hield Sone een toespraak, die in ieder geval door zijn paard werd verstaan: soms knikte het

dier, of stampte het met zijn hoef een vonk uit de grond bij wijze van bijval, – handig was, dat zo'n paard een lange strart heeft waarmee het zich de vliegen van het lijf kan slaan.

Ter afsluiting van zijn rede riep de commandant: 'Tenno-heika banzai!' (Hoera voor de keizer!), dat door de gevangenen, op hun knieën gedreven en met hun gezicht tegen de grond, vele malen luidkeels moest worden herhaald. Banzai!

Hierna begon voor de duizenden vrouwen en kinderen het 'kikkeren': in hurkhouding moesten er kikkersprongen worden gemaakt, tot men het bloed als stormwind door zijn hoofd hoorde bulderen en men het hart in keel, knieholten en nog andere lichaamsdelen voelde bonzen of het op die plaatsen het lichaam uit wilde springen. De zon ging intussen niet milder schijnen en de tijd niet sneller voorbij, – wie beschrijft de lengte van een ogenblik, wie beschrijft hoe lang vijftien, twintig minuten duren die men gedwongen wordt door te brengen met op zijn hurken rondspringen in een stolp van moorddadige hitte?

Overal was het geschetter van de bajonetten, overal klonk het getter van de Jap, die wie weet wat stond te schreeuwen in zijn angstwekkende raadseltaal, overal vielen de lichamen om, waarbij andere lichamen werden meegesleurd en er in het golf van lichamen een onderstroom van gekrabbel en gekruip ontstond waar de Jap met gewerkolven, stokken, zwepen op los ramde. Allerreinste moeder, allerzuiverste moeder, beminlijke moeder, wonderlijke moeder.

Bij iedere sprong die ik maakte wipte mijn hoed op en voelde ik hem met een plofje op mijn hoofd terugvallen, alsof er steeds met een vinger op mijn schedeldak werd getikt: door iemand die mij erop attent maakte dat ik moest blijven kijken naar wat ik zag en niet moest doen alsof ik iets anders zag, want door mij zou het moeten worden beschreven, ooit, het behoort de tot de voorbestemdheid van alle dingen.

Die keer hebben tientallen vrouwen het 'kikkeren' niet overleefd. Er waren er die uitgeput gingen liggen en niet meer overeind wensten te komen, ook niet nadat de Jap op hen had straan dansen. Er waren vrouwen die krankzinnig werden en de

Jap te lijf gingen, zij werden opgevangen door een bajonet of werden neergeschoten.

De Jap decreeteerde nu ook dat er bij iedere kikkersprong 'kwaak kwaak' geroepen moest worden, – ik liet het wel uit mijn hoofd om daar bij te lachen.

Sone op zijn paard wiegde tussen de rondspringende en klikkergeluiden makende lichamen door, misschien deed hij dit grijnzend, maar misschien ook niet, misschien was hij vervuld van leedvermaak en sadistisch genot, maar misschien ook niet, – misschien had hij in zijn kleuterjaren een ervaring opgedaan die zijn hele verdere leven had bepaald en ten gevolge waarvan hij op ongeneeslijke wijze was besmet met minachting, liefdeloosheid en gevoelloosheid voor vrouwen, net als het mij zou vergaan. Ik ben het, die niet weet wat liefde is, of daar dan toch niets bij vernag te 'voelen', – ik ben als zodanig misschien zoals de kampcommandant Keni'ji Sone is geweest. Vrouwen: kwaak kwaak! Verhoor ons, Heer, en heb erbarmen.

Er waren vrouwen die door het onmenselijke gespring, dat schoksgewijze een aanhoudende druk op de organen in hun onderlichaam uitroefende, zichzelf binnenstebuiten begonnen te keren: met hun ontlasting kwamen er lossgeschoten organen hun lichamen uit, – men begon zijn darmen te verliezen, men begon springend aan het ter wereld brengen van bloed en blubber.

Ik ben het, die niet vertederd is door 'het wonder van de geboorte'; ik ben het die thuisblijft als in het ziekenhuis zijn kind wordt geboren.

(Voorname)lijk hield ook de geboorte van mijn dochterfje, laatst, mij van mijn werk: het boek over zelfmoord in de Nederlandstalige literatuur dat ik schreef. Stoor mij toch niet, laat mij met rust! 'Moederschap' en 'moederlijkheid', – het voegt zich niet in mijn leven.

Ik wilde niet zien hoe mijn lieve en door mij om haar mooidheid aanbeden vrouw zou spijten of met behulp van de schaar tot spijten zou worden gebracht. De straatlinker die in haar